GLASBA

in

AVTIZEM

Uredili Katarina Habe in Barbara Sicherl Kafol

Univerza *v Ljubljani*
Pedagoška fakulteta

Glasba in avtizem

Urednici
Katarina Habe
Barbara Sicherl Kafol

Ljubljana, 2020

Glasba in avtizem

Urednici dr. Katarina Habe, Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani, dr. Barbara Sicherl Kafol, Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

Tehnična urednica mag. Kaja Korošec

Recenzentki dr. Marta Licardo, dr. Olga Denac, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru

Lektorica dr. Darija Skubic

Izdala in založila Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani
Zanjo dr. Janez Vogrinc, dekan

Oblikovanje naslovnice dr. Jurij Selan
Priprava Igor Cerar

Tisk Birografika Bori d. o. o., Ljubljana
Naklada 300 izvodov (prva izdaja, prvi natis)

Ljubljana, marec 2020

© Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani, 2020

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

616.896-053.2(082)
615.851.8:78(082)

GLASBA in avtizem / urednici Katarina Habe, Barbara Sicherl Kafol. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Pedagoška fakulteta, 2020

ISBN 978-961-253-256-7
1. Habe, Katarina
COBISS.SI-ID 304589568

Kazalo

Knjigi na pot **7**

1 Inkluzija otrok s posebnimi potrebami v glasbenih šolah – prepletanje glasbenega izobraževanja in glasbene terapije **11**

1.1 Uvod 11
1.2 Evropska perspektiva v odnosu do inkluzivne glasbene pedagogike 13
1.3 Vključevanje otrok s posebnimi potrebami v splošno in glasbeno šolstvo v Sloveniji 14
1.4 Posamezni primeri glasbenih programov z pedagogiko v Sloveniji 17
1.5 Izobraževanje otrok s posebnimi potrebami v evropskem glasbenem šolstvu 18
1.6 Glavni cilji in struktura izobraževanja otrok s posebnimi potrebami v avstrijskem glasbenem šolstvu 18
1.7 Učni načrt glasbenega šolstva – Elementarna glasbena pedagogika 19
1.8 Učni načrt Elementarni glasbeni pouk za osebe s posebnimi potrebami 20
1.9 Metodično-didaktični pristopi pri delu z otroki s posebnimi potrebami 21
1.10 Aktualno stanje na področju otrok s posebnimi potrebami v glasbenem šolstvu v Avstriji 22
1.11 Inkluzivna pedagogika v nemškem glasbenem šolstvu 22
1.12 Zakonska podlaga glasbenega šolstva v Nemčiji 23
1.13 Kronološki vidik razvoja glasbene terapije v nemškem prostoru 25
1.14 Glasbena terapija kot oblika inkluzije v avstrijskih in nemških glasbenih šolah 27
1.15 Namen, cilji in dejavnosti glasbene terapije v glasbeni šoli v Avstriji in Nemčiji 28
1.16 Sodelovanje glasbenih terapevtov, pedagogov in staršev 29
1.17 Glasbena pedagogika in glasbena terapija – različna izhodišča v podporo pri individualnem razvoju otroka s posebnimi potrebami 30
1.18 Vrednote, pravila in pomen čustev pri pedagoškem in terapevtskem delu 32
1.19 Refleksija in samorefleksija pri pedagoškem in terapevtskem delu 32
1.20 Sedanjost in prihodnost inkluzivne glasbene pedagogike v Sloveniji 33
1.21 Literatura 36

2 Učinki glasbenega izobraževanja na psihični razvoj otrok z motnjami avtističnega spektra 39
2.1 Uvod 39
2.2 Namen 50
2.3 Metoda 50
2.4 Rezultati 51
2.5 Diskusija 56
2.6 Literatura 64

3 Primer dobre prakse glasbene inkluzije mladostnikov z motnjami avtističnega spektra v Sloveniji: glasbeni projekt Fantom iz opere 69
3.1 Uvod 69
3.2 Namen 73
3.3 Metoda 74
3.4 Rezultati in diskusija 76
3.5 Literatura 83

4 Glasbeno izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami avtističnega spektra – evalvacija projekta ŠIPK GIMAS 85
4.1 Uvod 85
4.2 Metoda 87
4.3 Rezultati in diskusija 88
4.4 Zaključki 95
4.5 Literatura 95

5 Glasbene sposobnosti otrok z motnjami avtističnega spektra 97
5.1 Uvod 97
5.2 Metoda 103
5.3 Rezultati in diskusija 106
5.4 Sklep 115
5.5 Literatura 115

6 Glasbena terapija za otroke in mladostnike z motnjami avtističnega spektra 119
6.1 Uvod 119
6.2 Opredelitev glasbene terapije in načini njene izvedbe pri otrocih/mladostnikih z motnjami avtističnega spektra 120
6.3 Čustveno uglaševanje s pomočjo glasbenega uglaševanja pri otrocih z MAS 121
6.4 Učinki glasbene terapije pri otrocih/mladostnikih z motnjami avtističnega spektra 122

6.5 Glasbenoterapevtski pristopi pri delu z otroki/mladostniki z motnjami avtističnega spektra 124
6.6 Pomen dela s starši otrok/mladostnikov z motnjami avtističnega spektra pri glasbeni terapiji 126
6.7 Sodelovanje s starši pri glasbeni terapiji otrok/mladostnikov z motnjami avtističnega spektra ter družinska glasbena terapija 127
6.8 Glasbena terapija pri otrocih/mladostnikih z motnjami avtističnega spektra v Sloveniji – pogled glasbene terapevtke 128
6.9 Literatura 130

Pojmovno kazalo **133**

Zahvale

Zahvaljujemo se Glasbenemu centru DO RE MI z ravnateljico Nušo Piber, ki je bila idejna pobudnica za strokovno in znanstveno-raziskovalno osvetlitev področja inkluzije v glasbenem šolstvu in preučitve učinkov glasbe na posameznike z motnjami avtističnega spektra, ter Inštitutu Knoll za glasbeno terapijo in supervizijo.

Ker je bilo izhodišče našega raziskovalnega dela v projektu ŠIPK GIMAS – Glasbeno izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami avtističnega spektra, se zahvaljujejmo vsem formalno in neformalno sodelujočim študentom pri tem projektu: Juretu Kavčiču, Kaji Korošec, Alji Lapuh, Katarini Pograjc, Maji Repolusk, Veroniki Rogelj, Niki Tomše, Liubi Voronini in Ani Zotler.

Hvala tudi vsem otrokom z motnjami avtističnega spektra in njihovim staršem, ki so sodelovali v naših raziskavah.

Knjigi na pot

Glasba je človekova sopotnica v vseh obdobjih in okoljih, od rojstva do smrti. V različnih življenjskih obdobjih in priložnostih omogoča zadovoljevanje številnih potreb: od sprostitvenih, razvedrilnih, umetniških, izobraževalnih do terapevtskih. V knjigi se navezujemo na vse navedene funkcije glasbe, pri čemer se osredotočamo na njene razsežnosti v izobraževalnem in terapevtskem kontekstu pri delu z avtističnimi otroki in mladostniki.

Ukvarjanje z glasbo zajame posameznika celostno, v dialogu »srca, telesa in uma«, ki v različnih neformalnih in formalnih okoljih spodbuja njegov čustveni, socialni, moralni, duhovni, spoznavni, telesni in estetski razvoj. Skozi glasbeno komunikacijo se namreč vzpostavljajo kompleksne ravni glasbenega in osebnostnega razvoja. Pri tem mislimo na razvoj samozaupanja, emocionalne občutljivosti, pozitivne samopodobe, samoizražanja, medosebnih odnosov itn., kar vse pogojuje kakovost življenja, ki je v sodobni družbi pogosto postavljena pod vprašaj. Če ob tem upoštevamo tudi izsledke vrste raziskav, ki kažejo pozitivne učinke glasbenega udejstvovanja na rast koncentracije, ustvarjalnosti, spomina, kritičnega mišljenja, reševanja problemov, ustvarjalnosti kakor tudi motorike, koordinacije, prostorske orientacije itn., lahko ugotovimo, da ima glasba kompleksno in nenadomestljivo vlogo v življenju vsakega posameznika in vsake skupnosti.

Prispodoba »srca, telesa in uma« tako ponazarja kompleksen vpliv glasbe na posameznikov razvoj, ki se uresničuje skozi recipročen odnos čustveno-motivacijskih in socialnih (srce), telesno-gibalnih (telo) in spoznavnih dejavnikov (um). Raven interesa do glasbe tako vpliva na intenziteto glasbenega udejstvovanja in razvoj glasbenih kompetenc, kar posledično vpliva na poglabljanje interesa do glasbe. Navedeni dejavniki so tudi skupni imenovalec glasbenih programov v izobraževanju in terapiji, ki kljub razlikam v pristopih in ciljih dela omogočajo komunikacijo skozi glasbo v interakciji »srca, telesa in uma«.

Nakazana izhodišča celostnega in kompleksnega vpliva glasbe na posameznikov razvoj so rdeča nit nadaljnjih poglavij, v katerih predstavljamo izsledke raziskav na področju glasbe in avtizma.

prof. dr. Barbara Sicherl Kafol
Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani

~ ~ ~

O glasbi in avtizmu je bilo že veliko povedanega, učinke glasbenih dejavnosti na otroke z motnjami avtističnega spektra pa potrjujejo številne raziskave, ki jih bomo predstavili v nadaljevanju. Še posebej nevrofiološke študije so v zadnjih petnajstih letih s pomočjo metod možganskega slikanja dokazale pozitivne učinke aktivnega glasbenega udejstvovanja na celostni razvoj otrok z motnjami avtističnega spektra. V tujini je bilo na tem področju izvedenih mnogo študij, v Sloveniji pa kljub implementaciji učinkov glasbe v intervence dela s populacijo otrok z motnjami avtističnega spektra tako v okviru glasbenega šolstva (Glasbeni center DO RE MI) kot tudi na področju glasbene terapije (Inštitut Knoll za glasbeno terapijo in supervizijo) primanjkuje tovrstnih empiričnih raziskav.

Tako smo se odločili, da v okviru študentskih inovativnih projektov naredimo prve korake v smer empiričnih raziskav o učinkih glasbe na otroke z motnjami avtističnega spektra s prijavo projekta Glasbeno izobraževanje otrok in mladostnikov z motnjami avtističnega spektra. Pričujoča znanstvena monografija je skupno delo pedagoških mentoric, delovne mentorice in študentov različnih študijskih smeri (psihologija, glasbena pedagogika, socialna pedagogika, glasbena terapija), ki so svoje znanje, spretnosti, veščine in izkušnje prepletli v interdisciplinarnem timu.

Poleg tega smo želeli v znanstveni monografiji opozoriti na nekatere aktualne probleme na področju glasbenega izobraževanja otrok z motnjami avtističnega spektra oz. celotne populacije otrok s posebnimi potrebami. Glasbena stroka opozarja, da inkluzija otrok s posebnimi potrebami v glasbenih šolah ni zakonsko opredeljena in da v Sloveniji obstajajo le redke glasbene šole, kjer se inkluzija izvaja. Profesorji inštrumenta in glasbene teorije se ne čutijo dovolj kompetentne za poučevanje otrok s posebnimi potrebami. Opozorili smo tudi na pomen glasbene terapije pri otrocih z motnjami avtističnega spektra in v razmislek postavili idejo, ki je v nekaterih državah že udejanjena, in sicer da so glasbeni terapevti zaposleni v okviru glasbenih šol in vodijo posebne glasbenoterapevtske programe, hkrati pa so v strokovno pomoč profesorjem inštrumenta in glasbene teorije.

Pri otrocih z motnjami avtističnega spektra je glasbeno področje pogostokrat močno področje, saj številni izmed njih izkazujejo nadpovprečne bazične glasbene sposobnosti, izražajo velik interes za glasbo, glasba pa zanje predstavlja sredstvo strukturiranja, sredstvo komuniciranja in sredstvo grajenja socialnega mostu.

Monografija začenja z uvodnim poglavjem, ki predstavlja stanje inkluzije na področju glasbenega šolstva in ponuja rešitve, ki so se v tujini izkazale za učinkovite. Prvo poglavje skuša povezati glasbeno terapijo in glasbeno pedagogiko ter preplesti spoznanja teh dveh strok kot pot do učinkovite inkluzije učencev s posebnimi potrebami v glasbenem šolstvu. V drugem poglavju predstavljamo raziskavo, ki je bila izvedena s pomočjo staršev otrok z motnjami avtističnega spektra in odgovarja na

vprašanja o učinkih glasbe na otroke z MAS, o njihovem glasbenem izobraževanju in/ali udeležbe na glasbeni terapiji, o njihovih glasbenih preferencah ter področjih psihičnega razvoja, kjer starši prepoznavajo največji napredek kot posledice aktivnega ukvarjanja z glasbo. V tretjem poglavju je predstavljen primer dobre prakse glasbene inkluzije štirih mladostnikov z MAS v Glasbenem centru DO RE MI; opisane so priprave in izvedbe večmesečnega glasbenega projekta Fantom iz opere. Četrto poglavje je namenjeno predstavitvi evalvacije študentskega inovativnega projekta »Glasbeno izobraževanje otrok/mladostnikov z motnjami avtističnega spektra«, kjer smo štiri mesece spremljali napredek otrok in mladostnikov z MAS, ki obiskujejo glasbeno šolo, na različnih psiholoških področjih v procesu glasbenega izobraževanja v individualnem in skupinskem setingu. Peto poglavje se ukvarja z razvojem glasbenih sposobnosti otrok z motnjami avtističnega spektra, ki jih primerja z glasbenimi sposobnostmi nevrotipičnih otrok, hkrati pa razišče tudi razlike med ritmičnimi in melodičnimi sposobnostmi pri otrocih z MAS ter osvetli razlike v glasbenih sposobnih med otroki s klasičnim avtizmom in Aspergerjevim sindromom. Monografijo zaključujemo s preglednim poglavjem o učinkih glasbene terapije na otroke z MAS.

Upamo, da bodo izsledki naših raziskav kot tudi predstavljena teoretična izhodišča v monografiji Avtizem in glasba nagovorili vse tiste, ki so v stiku z otroki z MAS (starše, vzgojitelje, učitelje, druge strokovne delavce), da v glasbi prepoznajo orodje, ki pri otrocih z MAS vodi do izjemnega napredka in predstavlja zanje najučinkovitejšo pot inkluzije v ožje in širše socialno okolje ter jim omogoča večjo kakovost bivanja.

doc. dr. Katarina Habe
Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani

~ ~ ~

V zadnjih desetletjih smo priča epidemičnemu naraščanju avtističnih motenj (AM), tako v svetu kot pri nas. Epidemiološke študije v ZDA so pokazale, da je 1 na 59 otrok v starosti 8 let diagnosticiran z AM. V Sloveniji natančnih podatkov nimamo, a ocenjujemo, da ima pri nas okoli 1 % populacije otrok to razvojno motnjo. Za tak porast je več razlogov. Med najpomembnejšimi so gotovo spremenjeni diagnostični kriteriji od 90-ih let dalje, ki omogočajo diagnosticiranje blažjih oblik, ter zadnja sprememba iz leta 2013, po kateri lahko AM dodajamo drugim razvojno-nevrološkim motnjam ali genetskim sindromom. Na drugi strani smo v zadnjih nekaj desetletjih priča korenitim družbenim spremembam, vključno s široko uporabo novih vizualnih tehnologij, tudi med zelo majhnimi otroki, celo dojenčki ter s pomembno povečano senzorno obremenitvijo na splošno. Priča smo tudi popolnoma spremenjenemu življenjskemu stilu, kjer ima profesionalno življenje izrazito prednost pred družinskim in partnerskim, tako da imajo otroci na splošno čedalje manj možnosti za učenje socialne

komunikacije in socialnih spretnosti. Vse to pomembno vpliva na razvoj možganov v zelo zgodnjem in najbolj ranljivem obdobju prvih dveh let, najbolj kritičnem obdobju tudi za razvoj čustvene in socialne inteligentnosti, ki je pri AM najbolj v središču pozornosti. Na celotnem spektru AM se je najbolj povečal delež visoko funkcionalnih otrok z AM, tj. tistih, ki imajo normalne učne sposobnosti.

Ob šibkostih na področjih socialne komunikacije in interakcije je značilnost otrok z AM tudi izrazita nefleksibilnost na vseh področjih delovanja, kamor sodijo tudi posebnosti v senzornem procesiranju, ki so prisotne pri več kot 90 % teh otrok. Tu mislimo na povečano oz. zmanjšano zaznavanje dražljajev na različnih senzornih področjih, na fragmentirano zaznavanje in dominiranje lokalnega (delnega) zaznavanja v primerjavi z globalnim. V tem kontekstu se pogosto kažejo posebne sposobnosti otrok z AM na področju procesiranja vidnih in slušnih dražljajev. To so tudi velikokrat področja t. i. savant (izjemnih) sposobnosti, ki jih ima okoli 10 % otrok z AM.

Že od prvega opisa AM je znano, da je glasba močno področje otrok z AM. Ko je Leo Kanner leta 1943 prvi opisal klinične značilnosti otrok z AM, je kar pri 6/11 opažal posebne sposobnosti na glasbenem področju. Iz kasnejših študij je jasno, da tudi če ne gre za t. i. savante, so sposobnosti na glasbenem področju pri večini teh otrok ohranjene in relativno bolj razvite kot druge. Zanimivo je, da čeprav se področji procesiranja glasbe in jezika v možganih delno prekrivata, so sposobnosti, ki izhajajo iz prvega, večinoma ohranjene ob tem, ko otrok ne govori ali govor in jezik pomembno slabše uporablja. Dodatno vemo, da otroke z AM pogosto usmerjeno pritegnejo človeške kode, med drugim tudi v obliki not, ki so hierarhično strukturirane in pričakovane ter tvorijo ponavljajoče se vzorce. Pomemben vidik, ki ga s pridom izkoriščamo v terapevtske namene, je tudi povezava glasbe in pozitivnih čustev pri otrocih z AM. Kot je dodatno znano, ti otroci, ki imajo sicer pomembne težave pri prepoznavanju čustvenih stanj pri sebi in drugih, lahko slednje bolje prepoznajo z glasbo.

Glasbo lahko torej razumemo kot »posebno okno v svet avtizma«. Ne samo, da nam pomaga pri razumevanju te razvojne motnje, ampak se čedalje bolj uveljavlja tudi kot oblika terapevtske obravnave in podpore. Pokazalo se je, da z glasbo otroci z AM razvijajo komunikacijske sposobnosti in socialne spretnosti, glede na nevroslikovne študije pa bi imela glasba lahko tudi širši vpliv na razvoj otrok z AM, in sicer na njihove slušne sposobnosti, gibanje, čustva in spomin. Glasba je področje, kjer je otrok z AM lahko enako sposoben ali celo bolj kot vrstniki, kar izboljšuje njegovo samozavest in samopodobo. Predvsem pa je glasba pogosto tisti svet, v katerem se otrok z AM dobro počuti, se čuti varnega in sprejetega. V tem smislu je glasba objem, ki otroku z AM pomaga preživeti v zanj pogosto negativnem svetu nesprejemanja in netolerance.

doc. dr. Marta Macedoni Lukšič, dr. med.
Inštitut za avtizem in sorodne motnje

Univerza *v Ljubljani*
Pedagoška fakulteta

ISBN 978-961-253-256-7

